

Metka Gombač

SLOVENSKO ČASOPISJE O BENEŠKIH SLOVENCIH  
MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Leta 1866 so beneški Slovenci prišli pod suverenost Kraljevine Italije. Beneška Slovenija je bila v bistvu konzervativna in zaostala dežela, naprednejše ideje so se le počasi in težko uveljavljale. O nacionalnih idejah in zahtevah v tem času še ne moremo govoriti, saj se je zavest o nacionalni pripadnosti komaj pričejala porajati. Edini, ki so se politično angažirali, so bili duhovniki in redki drugi intelektualci. Prebivalstvo se je v glavnem ukvarjalo s kmetijstvom in živinorejo, prevladovali so mali in srednji kmetje, višek prebivalstva pa je odhajal na delo v tujino. Prebivalstvo Beneške Slovenije ni bilo naklonjeno Avstriji, in to ne zaradi tega, ker bi bila le-ta absolutistična (Italija pa liberalna), ampak bolj zato, ker so v njej videli sovražnika, s katerim so se v prejšnjih stoletjih večkrat borili.<sup>1</sup>

Kraljevina Italija kot centralizirana država ni trpela nikakih samouprav. Uvedla je v urade in šole italijanski jezik, slovenščino pa izrinila iz vseh oblik javnega življenja. V cerkvah je duhovščina, kljub ukrepom in prepovedim, vztrajala pri slovenščini in tako odigrala pomembno vlogo pri ohranjanju slovenske besede.

V splošnih pregledih zgodovine Beneške Slovenije in Rezijske od priključitve k Italiji pogrešamo bolj poglobljene analize obdobja od začetka 20. stoletja do leta 1918. V glavnem ugotavljajo, »da se politično gibanje med Beneškimi Slovenci še ni začelo«, ob upoštevanju avtonomnih buditeljev slovenskega kulturnega življenja (Peter Podreka in Ivan Trinko).<sup>2</sup> Stiki in povezave Beneške Slovenije z goriškimi Slovenci, s Kranjsko ali z tržaškimi političnimi organizacijami so bili v desetletjih pred prvo svetovno vojno bolj sporadični in naključni. Tu in tam sicer zasledimo v tržaški Edinosti, v goriški Soči ali v katerem od obeh ljubljanskih političnih časnikov kakšen članek ali apel za brate iz Beneške Slovenije. Tik pred izbruhom prve svetovne vojne se pojavljajo komentarji, ki opisujejo stanje Slovencev v Benečiji, kot opozorilo, kaj bi se utegnilo pripetiti ostalim primorskim Slovincem, če bi bili priključeni Italiji.

23. maja 1915 je Italija napovedala vojno Avstro-Ogrski in odprla tri fronte: ob Soči, ob koroški in ob tirolski meji. Italijanska vlada je načrtovala, da bo njena vojska zasedla ozemlja, na katera je tako močno aspirirala, v relativno kratkem času in da bo zadala habsburški monarhiji odločilen udarec. Sledilo je pet soških ofenziv od junija 1915 do marca 1916, ko Italija ni bistveno napredovala; šele avgusta 1916 je zasedla v šesti soški ofenzivi Gorico.

Beneški prostor je z letom 1915 postal vojno področje in je bilo vsako izražanje slovenske narodnosti izredno nevarno. Beneški Slovenci so bili masovno mobilizirani. Udeleženi so bili tudi pri gradnji železnice od Čedadada do Kobarida, zgrajene v vojaške namene, pri gradnji več vojaških cest in objektov. Slovensko časopisje je več pisalo o beneških Slovencih v letih 1917 in 1918, Slovenec je začel pisati že leta 1916.

2. marca 1916 je Slovenec napadel Rusko slovo, kjer se je pojavilo stališče, da mora Italija dobiti vse »neosvobojene kraje«. Odgovor na to in podobne ruske izjave je bil oster, ob tem pa je Slovenec napisal tudi tole: »vsi Slovenci in Hrvatje, ki smo združeni pod habsburškim žezlom, hočemo ostati to tudi na vse nadaljne čase kot cesarju najzvestejši narod, da mi hočemo in pričakujemo še več: da nam slavni konec vojske pripelje pod okrilje naše države tudi še one Slovence, ki sedaj pod italijanskim jarmom zdihujejo na Beneškem.«

<sup>1</sup> Karel Siškovič: Beneška Slovenija 1866–1918, Zgodovinski časopis 33, 1979, str. 207–280.

<sup>2</sup> Gestrin-Melik: Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str.

4. maja 1916 je objavil Slovenec komentirano interpelacijo Morpurga, poslanca beneških dolin (čedadsko-šempetskega okraja) v italijanskem parlamentu 15. junija 1914. Murgurgo je tedaj zahteval, naj italijanska vlada kaj več stori za kulturne potrebe beneških Slovencev. Opozoril je vlado, da živi v severni Italiji nad 36.000 Slovencev, v desetih občinah v hribovju in v petih občinah v ravnini,<sup>3</sup> ter priporočil ustanavljanje šol in otroških zavetišč »v jeziku, ki ni domač jezik učencev«, kajti njihovi bratje, ki živijo pod Avstrijo, »jih mislijo prebuditi iz mrtvila in iz furlanskih dolin ter jih pritegniti v krog svojih aktivnih in močnih politično-verskih društev. Furlanskim Slovincem prihajajo vesti, pisma in časopisi v njihovem jeziku in tu vidijo, kako Slovenci na oni strani meje uživajo velike privilegije, kako jih avstrijska vlada neguje, spoštuje in podpira! Zato jim, gospodje tovariši in ministri, dajte šol; knjig, časopisov, knjižnic v italijanskem jeziku, dajte jim, da se povzdignejo gospodarski, naj se delavstvo organizira itd., kajti lepe Tommasejeve sanje o slovanski zvezi z italijansko civilizacijo so neprijetno izginile«. Murgurgo je svojo interpelacijo po Slovincu zaključil z besedami: »za te naše slovanske čuvaje vzhodnih vrat naše domovine zahtevam od ministra marljivo in previdno delo v šolski politiki«. Pri toževal se je, da »se je tem Slovincem dalo zelo malo; dasiravno je celih 18 let ne prestando prosjačil pri vladi zanje«.

»Grmenje topov ob Soči« je vzbudilo tudi »spomine na tužno Benečijo« v Slovincu 26. julija 1916. Podpisal jih je »Valentin«. V dokaj obsežnem članku je zelo veliko povedal o Beneški Sloveniji, njenem življenju, slovenščini in cerkvi. Tudi on je govoril o Murgurgovu interpelaciji. »Na vzhodni meji italijanske države živijo Slovenci brez pouka, nezaščiteni, zanemarjeni in zapuščeni po vladi. Ker pa kri ni voda in ima človek dušo in zavest, se je prestrašil gospod Murgurgo, ko je opazil, da so beneški Slovenci začeli čitati slovenske časopise in so še vedno molili k Bogu v svojem slovenskem jeziku. Začetek probujanja narodne zavesti v beneških Slovencih je začel skrbeti vlado in zato jih je bilo treba popolnoma ugonobiti, zaslepiti, to se pravi, poitalijančiti, ali najbolje rečeno, pojaničariti, da bi postali močan branik in trdnjava, zvesti in vdani podaniki matere zemlje«. Članek govori o italijanski vladi nevesnečnem širjenju članstva Mohorjeve družbe<sup>4</sup> in omenja prepoved širjenja goriškega Novega časa, novostrojarskega tednika, ki je začel izhajati konec leta 1909. beneškim Slovincem torej Italija »ni mati, ampak črna, kruta mačeha, ki jih zaničuje, prezira in tepta... In na ta način hoče Italija, ki se v tej svetovni vojski, kakor povdarja pred vsem svetom, bori zoper barbarsko Avstrijo za pravice in kulturo narodov, tudi druge Slovence in Hrvate »odrešiti« in »kultivirati«.

29. julija 1916 je objavil »tov-« v Slovincu članek z zahtevo po združitvi Beneške Slovenije z ostalo Slovenijo pod habsburško monarhijo. Potrebo po, tem je dokazoval avtor tudi z gospodarske plati, kajti Trst mora imeti močno zaledje, ugodne in sigurne poti, ker »popolna varnost železnice bi bila, le mogoča, če bi ne tvorila reka Judrio, ampak Nadiža mejo med Avstrijo in Italijo« kakor je zapisal dr. Penck v Tiroler Soldatenzeitung. Na Penckovo mnenje se je avtor Slovencevega članka močno opiral.

28. oktobra 1916 je Slovenec polemiziral z Bissolatijevo izjavo pariškemu Matinu, ki jo je posnel po italijanskem listu Il Secolo. Leonida Bissolati je bil bivši socialist, nasprotnik avstromarksizma, v stalni polemiki z Valentinom Pittonijem in drugimi tržaškimi internacionalisti, predstavnik demokratske struje italijanskih intervencionistov. Zavzemal se je, kakor je govoril, za osvoboditev vseh malih narodov izpod avstro-ogrskega jarma in ni gledal le na italijanske egoistične interese, ampak se je zavzemal za ureditev mejnih vprašanj v sporazumu z bodočimi osvobojenimi državami. V intervjuju je Bissolati razložil svoj odnos do Jugoslovanov ter jim ponudil svojo pomoč, kajti »italijansko pleme je preveč trpelo od tujega pritiska, da

<sup>3</sup> V Slovincu piše »v desetih občinah v ravnini in petih občinah v hribovju«, vendar pričajo naslednji stavki, da gre za tiskovno pomoto.

<sup>4</sup> O številu Mohorjanov glej podatke v Šiškovčevem članku.

bi moglo samo tlačiti druge. Nikdar ne moremo dovoliti, da bi se v naši lastni hiši ustvaril iredentizem«. Zavzemal se je le za to, da bi Italijani »zavzeli vse italijanske dežele in dosegli strateške garancije«. Slovenec je odgovarjal Bissolatu s podatki o italijanskem odnosu do beneških Slovencev (40 % analfabetov) in o položaju na Primorskem. Dal je Italiji naslednji nasvet: »Pusti naj nas Slovence in Hrvate s svojimi sitnostmi na miru in naj nam vrne še Benečanske Slovence, pa bo mir in se ji ne bo treba bati iredentizma«.

»Dajte nam nazaj Slovensko Benečijo«, zahteva delno cenzuriran članek v Slovincu 8. januarja 1917. V njem se avtor navdušuje nad člankom »K narodnostnemu principu«, ki ga je objavil c. in kr. vojnodopisni urad v prvi številki Avstro-ogrske vojne korespondence. Ta očita Francozom in Italijanom, da pod pretežno narodnostnega načela skrivajo neupravičene zahteve, in kot primer navaja pokrajino Videm, kjer živi »dosti nad četrt milijona Slovencev (!!!), katerim laška vlada, nastopajoča za nezastarele človeške pravice krati nalašč najprimitivnejše narodne pravice. To izdatno število Slovencev nima ni šol, v katerih bi se učili materinščine, ne more v svojem jeziku poslušati božje besede, nikar že, da bi smelo rabiti materni jezik pred uradi in sodišči. Njihovi bratje v jugozapadnih avstrijskih deželah uživajo te in še mnogo drugih pravic. Vseh je nekaj nad poldrugi milijon. Ali ni tu ukaz pravičnosti, da se stremi po združenju onega dela malega slovenskega naroda, ki je pod laško vlado izročen počasnemu poginu, z večino označenega slovanskega plemena.« Pisec Slovenčevega članka, Goričan, je omenil tudi članek, ki je v zvezi z izvajanjem Avstro-ogrske vojne korespondence izšel v tržaški Edinosti. Tudi to besedilo je bilo polno zahvale in upanja, da se vsi Slovenci združijo pod okriljem dvoglavega avstrijskega orla.

Da je Slovenec priobčil vsak prispevek, ki je govoril o Beneški Sloveniji, lahko razberemo tudi iz članka »Za priklopitev beneških Slovencev Avstriji«, v katerem piše 13. aprila 1917 o predavanju, ki ga je imel Fritz Bley v Hamburgu o Bismarcku. V predavanju je bilo rečeno, da Bismarck »po letu 1866« ni rad dovolil odstopitev Benečije Italiji, sedaj pa, da je čas, da dobi Avstrija nazaj tisti del, ki je naseljen s Slovenci. Takoj naslednji dan (14. aprila 1917) je pisal Slovenec o narodnostnem načelu, na katerega se sklicujejo antantne sile. »Največja frivolnost« je, zahtevati v imenu narodnostnega načela slovensko in hrvaško ozemlje ob Adriji. Del Slovencev v Italiji »je izročen počasni smrti«. Članek navaja nekaj zanimivih podatkov o mejah, številu Slovencev, zgodovinski tradiciji itd. Zaključek izzveni v apel: »Ne naše zemlje Italijanom, ampak Italija naj vrne slovensko Benečijo slovenski narodni celoti, združeni pod habsburško dinastijo v novi svobodni Avstriji narodov«.

6. aprila 1917 so Združene države napovedale vojno Nemčiji, 7. decembra pa Avstro-Ogrski. To je dalo slutiti centralnim silam, da bodo poražene. 30. maja 1917 je predsednik Jugoslovanskega kluba v državnem zboru prebral majniško izjavo. Konec oktobra 1917 je prišlo do preokreta na vojnem polju. Avstrijska in nemška vojska je dosegla v dvanajsti soški bitki neslutene uspehe in pognala italijanske vojake daleč nazaj na italijansko ozemlje, proti Tagliamentu in še dalj. Ofenziva se je novembra ustavila na Piavi. Avstrija je tako vojaško okupirala tudi Beneško Slovenijo.

Zaradi poraza italijanske vojske je padla italijanska vlada, zamenjali pa so tudi vrhovnega poveljnika armade. Novi predsednik vlade Vittorio Emanuele Orlando je v svoji vladi obdržal zunanjega ministra Giorgia Sidneya Sonnina, tvorca londonske pogodbe, kar je očitno pomenilo, da Italija nima namena odstopiti od svojih ozemeljskih teženj.<sup>5</sup>

Pri Slovencih je imela zmaga avstrijske vojske in odmik fronte v Italijo ogromen odmev. Deklaracijsko gibanje je postalo močnejše. Nekoliko pozneje, spomladi

<sup>5</sup> Milica Kacin-Wohinz: Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918–1921, Maribor–Trst 1972, str. 16.

1918, se je občutilo pri primorskih Slovencih. Zaživel je tudi upanje, da po tem vojaškem porazu Italija ne bo mogla vztrajati na ozemeljskih zahtevah, ki jih je postavila.

Zmaga proti italijanski vojski in zasedba Beneške Slovenije sta bili vzrok, da se je zelo povečalo zanimanje za to pokrajino, kar se je pokazalo v tedanjem slovenskem časopisju. Slovenec in Slovenski Narod sta prinašala vrsto člankov z zahtevo po priključitvi Beneške Slovenije. Članki se razlikujejo le po tem, da so komentarji v Slovencu izrazito proavstrijski, v Slovenskem Narodu pa so bolj diferencirani.

V Slovenskem Narodu zasledimo po avstrijski zmagi v Italiji vrsto sestavkov (29., 30., 31. okt., 3. nov.), ki z geografske, jezikovne in zgodovinske plati seznanjajo slovenskega bralca z ozemljem in prebivalci Beneške Slovenije. Prispevek 29. oktobra 1917 opisuje geografski položaj ozemlja. Obširnejši je zapis 30. oktobra 1917 o pomembnejših krajih v Beneški Sloveniji. 31. oktobra 1917 beremo podatke o beneških Slovencih. Po Rutarjevi knjigi Beneška Slovenija, ki je izšla pri Slovenski matici 1899, je opisana jezikovna meja; tudi sicer je po tej knjigi povzeto zelo veliko podatkov o beneških Slovencih v Narodovih in Slovencevih člankih. Kakor Rutar (str. 54) začenja Slovenski Narod jezikovno mejo na južni strani Ibane in kakor Rutar na drugem mestu (str. 18) omenja za severno širino Ibane, da je enaka ljubljanski. »V šempetrskem okraju so ugotovili ob ljudskem štetju slovenskih družin 2700, v tarčentskem 1044, v čedadskem 1108, v huminskem 115, v možniškem 1083. To bi dalo prebivalstva okoli 35.000. V resnici jih je več, okoli 40.000 gotovo.« Članek poudarja, da je bilo premalo stikov med beneškimi in avstrijskimi Slovenci. »Vsa Beneška Slovenija gravitira na italijansko stran: vode tečejo v Italijo, ceste vodijo med Lahe, javne koristi jo vežejo na Italijo, občevanje z ostalimi Slovenci je od rok. Italijanska vlada si je zadnja desetletja nadela nalogo, da poitalijanči vse beneške Slovence«. Ko so se začele širiti slovenske knjige med beneškimi Slovenci, je začelo italijansko časopisje »kričati o nevarni protinarodni agitaciji ob vzhodni meji«. Zgodovinski opis 3. novembra 1917 dopolnjuje prejšnje tri članke. Začne s prihodom Slovencev okoli leta 598 in konča z letom 1917, ko pravi: »sedaj pa so nenadoma prešli časi robovanja in obeta se tudi beneškim Slovencem solnce stare pravde«.

Slovenec je ob prodoru pri Kobaridu objavil 31. oktobra prispevek o tem, kako so se dali beneški Slovenci leta 1866 preslepiti in so stali na italijanski strani, kako so ustanovili narodno stražo pod poveljstvom De Portisa in Korena, kako so zgradili nad Nadižo dve barikadi iz kamenja, kako so podminirali področje Matajurja in Mije, na njih pa položili še velike skale. Članek se zaključuje s prepričanjem, da sedaj prihaja čas združitve vseh Slovencev. 2. novembra 1917 je zapisal Slovenec: »Dolžnost naše uprave bo, da na podlagi narodnostnega principa, na podlagi katerega je nastala združena Italija, uvede v šole beneške Slovenije jezik domačega prebivalstva.« 3. novembra 1917 je izšel v Slovencu obsežen prispevek z opisom jezikovne meje, upravne razdelitve, načina življenja beneških Slovencev itd. Začenja se z besedami: »Majhna je to deželica, v kateri stanujejo naši bratje beneški Slovenci, katero pa poznamo zelo malo. Pred vojsko se ni skoraj nikdo zmenil zanjo; bila je prepuščena sami sebi in kruti tujčevi roki in tistih par ljudi, ki so se zanjo zanimali, so trdili, da so ti ubogi beneški Slovenci za nas za vedno izgubljeni. Sedanja ofenziva proti Italiji pa nam je vlila v naša srca nove nade.«

Poraz italijanske vojske ter umik italijanskih čet s slovenskega ozemlja je tudi pri Slovencih v Trstu in pri voditeljih Političnega društva Edinost vzbudil interes za Beneško Slovenijo in za njeno priključitev k ostalim Slovencem. Deputacija tržaških Slovencev s predsednikom Edinosti dr. Otokarjem Rybářem na čelu je izrazila tržaškemu cesarskemu namestniku baronu Fries Skeneju »veselje primorskih Slovencev, da je slovenska zemlja zopet prosta in da so ž njo sedaj združene tudi bene-

čanske slovenske pokrajine«. Ta nagovor so »na podlagi dunajskih izkrivljenih informacij« ponekod interpretirali kot aneksionističnega.<sup>6</sup>

6. novembra 1917 se je za beneške Slovence zavzel Jugoslovanski klub. Rybář je v dunajskem parlamentu prebral interpelacijo, »ki zahteva takó okupacijsko upravo v slovenskem delu videmske province, ki bo odgovarjala narodnim razmeram ... Jugoslovanski poslanci se boje, da nastopi avstrijska uprava tudi v okupiranem slovenskem delu videmske province v italijanski upravi, kakor se je to od nekdaj in do danes godilo na Primorskem«. Interpelanti so zahtevali, da se na tem ozemlju »uporabijo slovenski uradniki, učitelji in duhovniki, da se v sporazumu z zastopniki domačega prebivalstva uredi avtonomna občinska administracija, in da se mora sploh postopati človekoljubno, ne pa tako, kakor se je poročalo iz drugih zasedenih dežel«.<sup>7</sup> Naslednjega dne je Rybář v pogovoru s časnikarji dejal, da dogodki na italijanskem bojišču ne morejo vplivati na politiko Jugoslovancev v monarhiji. Še enkrat je ponovil opozorilo vladi, naj upošteva, da živi v videmski pokrajini nad 40.000 Slovencev, da jih je treba obvarovati persekucij in slabe uprave, »vsaj dotlej, dokler se o njihovi usodi ne odloči na onem mestu, kjer se bode reševala vsa viseča nacijska vprašanja«.<sup>8</sup> Italijanski poraz je bil pri Slovencih v splošnem sprejet z zadoščenjem. Zaradi tega ni bilo večje prepričanje o zmagi centralnih držav, pač pa je bil omogočen bolj sproščen razmah deklaracijskega gibanja, ker se je fronta odmaknila in se je začelo utrjevati prepričanje, da Italija po tem porazu svojih zahtev ne bo mogla uveljaviti.<sup>9</sup>

8. novembra 1917 je objavil Slovenec dokaj poetičen članek Josipa Lovrenčiča o položaju in življenju v Beneški Sloveniji, v katerem je omenjeno, da so slovenski bogoslovci in abiturienti nadškofijske gimnazije v Vidmu leta 1910 ustanovili zvezo, da bi kulturno in organizacijsko delali med ljudstvom, da so imeli septembra prvo zborovanje v vasi Matajur, da pa je bila nato zveza razpuščena in da je bilo v videmskih italijanskih listih veliko krika, ko je Janez Evangelist Krek prišel med beneške Slovence, da bi jih združeno organiziral. Istega dne (8. novembra) je izšel tudi v Domoljubu bogat in zanimiv pregled Beneške Slovenije.

17. decembra 1917 je pisal Slovenec, da je v zadnjih petdesetih letih »italijanska vlada dosegla, da se je vez s Slovenijo pretrgala, da je med našim ljudstvom vzkliko nezaupanje do vsega; kar je avstrijsko, nezaupanje do slovenskega naroda onstran meje ... Strah pred nemštvom je zadušil vsako narodno samozavest med beneškimi Slovenci«.

27. decembra 1917 je objavil V. K. v Slovencu v delno zaplenjenem poročilu dosti podatkov o beneških Slovencih v času vojne. »Beneški Slovenci so med vojsko vztrajali doma, imeli so vsega dovolj in poceni, zaslužili so mnoge denarje z vojaškim delom.« Poimensko je navedel internirane, umrle, v Italijo pobegle in doma ostale duhovnike. Tudi tu se ponavlja želja, naj Avstrija preskrbi slovensko uradništvo, orožništvo in učiteljstvo in skrbi za aprovizacijo, opozarja pa, da »nikdar pa bi beneški Slovenci ne bili za Avstrijo, ako bi ne imeli mesta Čedad, brez katerega bi bili gospodarsko uničeni, ker je zveza s Tolminom čez hribe nemogoča«.

Spomladi in poleti 1918 ni bilo večjih sprememb na bojnem polju, pač pa je postajalo vse bolj jasno, da se Avstro-Ogrska monarhija ne bo mogla več obdržati, še več, postavljati se je začela ideja o samostojni jugoslovanski državi. Avstrija je spomladi 1918 še enkrat poizkusila s prodorom čez Piavo, ki pa ni uspel. Konec vojne in konec monarhije se je vse bolj bližal.

Politične razmere Slovencev, Hrvatov in Srbov v okviru monarhije so pripegljale do ustanovitve Narodnega sveta 16. 8. 1918 v Ljubljani. Mesec dni kasneje je bil v Gorici ustanovljen Pokrajinski odsek narodnega sveta (13. 9. 1918), ki je

<sup>6</sup> Slovenski narod 9. 11. 1917; prim. Janko Pleterški: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, str. 218.

<sup>7</sup> Slovenski narod 8. 11. 1917.

<sup>8</sup> Slovenski narod 9. 11. 1917.

<sup>9</sup> Pleterški, str. 218.

delal kot organ Narodnega sveta v Ljubljani. Pokrajinski odsek narodnega sveta je že na ustanovnem sestanku, katerega se je udeležil tudi dr. A. Korošec, razpravljajl o Beneški Sloveniji, s predlogom, da se jo pritegne v delokrog Pokrajinskega odseka, vendar so zaenkrat sklenili, da bodo to uredili v sporazumu s predsedstvom Narodnega sveta v Ljubljani.<sup>10</sup>

Vse do meseca septembra 1918 v Slovincu in v Slovenskem Narodu ni zaslediti člankov o Beneški Sloveniji. Po razvoju dogodkov v jeseni 1918 pa je tisk zopet posvetil dokaj prostora vprašanju, kaj bo z Beneško Slovenijo. V Slovincu se je zvrstila vrsta člankov, ki opozarjajo na Beneško Slovenijo in tudi na to, da tam zelo malo vedo o Jugoslaviji. Avtor članka »Kje naj teče državna meja«, ki se ponaša s tem, da je govoril z duhovnikom iz Beneške Slovenije, piše 23. oktobra 1918, da »beneški Slovenci o Jugoslaviji še nič ne vedo, o Avstriji pa nočejo nič slišati. Po vsem tem, kar so zadnje leto doživeli, je to popolnoma umljivo. Ko bi danes prišlo na glasovanje, bi vsi glasovali za Italijo. Treba jih je čimprej seznaniti z Jugoslavijo! To naj vzame v vednost naš Narodni svet.« Pisec je tudi predlagal, naj bi po Beneški Sloveniji širili časopis Goriška straža, ki je začel izhajati 19. septembra 1918 v Gorici. Ta list je namenil Beneški Sloveniji le kratko vest 23. oktobra, z mislijo, da se mora po pravici do samoodločbe ta del Slovinccev združiti z brati v okrilju matere Slave.

24. oktobra 1918 je objavil Slovenec članek o beneških Slovencih, ki posega tudi nekoliko nazaj. V njem je rečeno, da so se začeli beneški Slovenci zanimati za slovenske knjige in časopise »od leta 1905, ko so se pričeli sv. misijoni na Beneškem« in da jim je Krek ustanovil nekaj gospodarskih zadrug in posojilnic. Povsem negativna je ocena zadnjega leta, leta avstrijske okupacije. »Ko pa je nemško-avstrijska armada oktobra 1917 vdrla v Benečijo, jo oplnila in, oskrnila svetišča, se je v Benečiji razširil duh sovražnosti do Nemcev in Madžarov«. Avtor članka predlaga, naj bi Narodni svet poslal v Beneško Slovenijo duhovnika, ki so mu znane tamkajšnje razmere; ta naj bi obiskal različne kraje in ustanovil Narodni svet za Benečijo, ki naj bi izdal deklaracijo za Jugoslavijo.

28. oktobra 1918 je Avstro-Ogrska priznala Wilsonove mirovne pogoje in s tem tudi jugoslovanskim narodom pravico do popolne samoodločbe. 29. oktobra je Ljubljana praznovala osvoboditev, v Zagrebu pa je bila proglašena država Slovinccev, Hrvatov in Srbov. 31. oktobra je bila sestavljena prva slovenska narodna vlada. 3. novembra je bilo sklenjeno premirje in italijanska vojska je začela zasedati zahodna slovenska ozemlja.

Slovenec je dne 8. 11. 1918 objavil članek »Beneški Slovenci in Rezijani«, v katerem poroča, kako italijanska vojska zaseda slovensko ozemlje. Zanimiva je tudi notica o Beneški Sloveniji, ki nam pravzaprav pokaže, da je bila pozornost politike usmerjena na važno pristanišče Trst, na mesto Gorico in okolico, veliko manj pa na Beneško Slovenijo. »Beneški Slovenci in Rezijani, ki štejejo 50.000 duš, morajo po Wilsonovih načelih nedvomno pripasti Jugoslaviji. Ako bi pa tega na mirovni konferenci ne bilo mogoče doseči, potem mora ta del našega naroda obveljati kot kompenzacija za Italijane v Trstu, katerega pač ne more in ne sme dobiti Italija.«

Prav tako se v Slovenskem Narodu pojavi 19. novembra še en prispevek, ki govori o Beneški Sloveniji, kjer je izredno podrobno opisana meja po specialki med Slovenci in Furlani, iz teksta pa se da razbrati veliko zaupanje pisca v Wilsonova načela, po katerih »nimajo Italijani pravice niti do koščka naše slovenske Goriške in odstopiti morajo tudi vso Beneško Slovenijo Jugoslaviji.«

12. decembra 1918 je Slovenec ugotovil, da se že dalj časa, zlasti odkar 'so Italijani zasedli slovensko zemljo, beneški Slovenci po naših listih več ne omenjajo. Potem pravi: »mi vedno, preskromni Slovenci si pa še tega nismo upali zahtevati, kar nam je po pravici šlo, zato pa tudi nič dobili nismo. Po Wilsonovih načelih spada beneška Slovenija k nam. Kajti to ni kak jezikovni otok, kakor Kočevarija, marveč

<sup>10</sup> Arhiv SR Slovenije, Fond Narodni svet v Ljubljani, spisi odsekov, fasc. 3.

je z ostalim slovenskim ozemljem sklenjeno, kompaktno ozemlje. Res da je lega beneških Slovencev za nas neugodna, da naravno gravitirajo na furlansko ravnino; a to še vendar ni vzrok, da bi jih zaradi tega kar tako zlahka žrtvovali italijanski požrešnosti. Nas Slovencev vendar ni toliko, da bi 40.000 svojih ljudi kar lahko pogrešali. Nemci, Italijani ali Mažari bi kaj takega nikdar ne dopustili in bi se borili za svoje ljudi za žive in mrtve; le mi smo tako velikodušni, da si zgube 40.000 rojakov ne ženemo nič k srcu in nanje kar resigniramo! Ni treba misliti, da so beneški Slovenci tako apatični za Jugoslavijo, da se ni vredno zanje brigati. Inteligenca, mlajši duhovniki, so vsi navdušeni Slovenci, in bodo globoko obžalovali, če bodo definitivno odtrgani od ostalih bratov. V nasprotnem slučaju pa jim ne bo težko ljudstva pridobiti za Jugoslavijo, samo da jo bodo poznali. Za staro polomijo, Avstrijo, se seveda niso mogli navduševati. Pozivljamo torej vso jugoslovansko javnost, zlasti pa naše zastopnike na mirovni konferenci, da ne odnehajo od svoje zahteve po beneških Slovencih. Naj se vendar na konferenci obrne pozornost na nemške kolonije, kjer se lahko Italijani bogato odškodujejo zato, kar tukaj popuste! Članek je, kot smo videli, dokaj oster apel naši delegaciji. »Če bomo složni — je rekel Pašić — ne bomo zgubili nobene jugoslovanske vasi«, to naj velja tudi za Beneško Slovenijo!

O zapadni meji Jugoslavije je razmišljal tudi »Beneški Slovenec«, tako je podpisan članek, objavljen v Slovincu 20. decembra 1918. V njem je rečeno, da »samoodločbe pa ni tako razumeti, da bi nam tujci odločevali, kje naj bo meja, pa tudi ne tako, da bi vsak nerazsoden rojak, ki se ne zaveda svojih pravic (npr. na Beneškem ali v Reziji), sam odločeval, h kateri državi hoče pripadati. Meje Jugoslavije imajo marveč določevati razsodni narodni možje, ki poznajo zgodovino naroda in vedo, kaj mu je treba ... Trdno se zanašamo na pravično entento, na junaške Srbe in na naše odločne delegate na mirovnem kongresu, da bodo mladi Jugoslaviji izvojevali tiste meje, ki ji gredo po naravnem pravu.« Avtor je predvideval tudi ustanovitev samostojne furlanske republike, ki da jo zahtevajo Furlani po načelu samoodločbe. V primeru, da bi bila slovenska sosedna Furlanija, ki bi se zvezala z Jugoslavijo, ji je bil pripravljen prepustiti »nekdanja slovenska, a sedaj pofurlanjenja mesta, kakor Venzona, Gemona, Tarcento, Nimis, Faedis, Cormons, Gradisca, Monfalcone, Grādo in Aquileja. Zahtevamo pa vasi, kjer stari ljudje večinoma še slovenski govorijo, kakor: Brezje (Montemaggiore), Viscorša (Monteaperta), Tipana (Tajpana), Vizont (Čjalmimis), Brdo (Lusevera), Tarčent (Tarcetto), Mažarole (Masarolis), Subit, Breg (Canal di Grivo), Podrata (Podclap), Čenebola (Canebola), Prosnic (Prossenico), Platišče (Platischis). V drugih vaseh vzhodno in južno pa tudi mladina slovenski govori.«

Na mirovni konferenci se o Beneški Sloveniji ni govorilo. Na sestanku delegacije Kraljevine SHS v Parizu dne 6. februarja 1919, kjer so bili prisotni Pašić, Trumbić, Vesnić, Žolger, Bošković, Rybář in Smodlaka, so prebrali mejo z Italijo in potrldili redakcijo za časopise. Bošković je bil mnenja, da ni treba omenjati beneških Slovencev, kot ne omenjamo Srbov v Grčiji (in ne zahtevamo njihovega zedinjenja).<sup>11</sup> Sovražno stališče do Italije so omilili v korist boljših sosedskih odnosov. Spomin na Beneško Slovenijo je bledeł.

<sup>11</sup> Zapisnici sa sednica delegacije Kraljevine SHS na mirovnoj konferenciji u Parizu 1919—1920, Beograd 1960 (priredila Bogdan Krizman in Bogumil Hrabak).

## Riassunto

## LA STAMPA SLOVENA SULLA BENECIA NEL PRIMO CONFLITTO MONDIALE

Metka Gombač

Gli sloveni della Slavia Veneta passarono sotto la sovranità italiana nel 1866 in condizioni abbastanza simili ad una arretratezza endemica tipica di regioni geograficamente marginali. Nel periodo trattato la storia della Benecia si può caratterizzare come un passaggio ad una affermazione lenta, ma costante dell'idea nazionale slovena, promulgata e difesa dai rari intellettuali presenti nella zona e dai preti sloveni portatori di fede, ma anche di nazionalità. Nei sommari e nei compendi sulla Benecia pubblicati sia in Italia che in Jugoslavia si nota delle fasce grigie sul periodo che va dagli inizi di questo secolo fino al 1918. I contatti che intercorrono tra la Slavia Veneta e gli sloveni dei Länder Austriaci sono, nei decenni che precedono la prima guerra mondiale, perlopiù casuali e improntati alla spontaneità di singoli. La lettura dei giornali sloveni dell'epoca esplica che la stampa politica aveva un interesse alquanto sporadico per gli sloveni della Benecia, che sono trattati qua e là sia dall'Edinost di Trieste, dalla Soča di Gorizia e dai due quotidiani lubianesi ma in modo salutare e parziale e che suonano più come appelli accorati »ai fratelli della Benecia«. I riferimenti agli sloveni della Slavia Veneta si fanno più numerosi all'inizio di questo secolo e specialmente in vista degli eventi che porteranno l'Europa alla prima catastrofe mondiale. Con l'entrata dell'Italia in guerra nel maggio del 1915 il territorio della Benecia diventa zona di guerra.

La stampa politica slovena — in un disegno più vasto di unire tutte le regioni slovene in un corpo unico, ambizione che fu attuale già nel 1848 — si dedica dunque dopo il 1915 più sistematicamente allo studio e alla presentazione degli sloveni della Benecia. Nei quotidiani compaiono come primi, articoli informativi con ambizioni storiografiche che trattano sia la storia, che l'etnologia, le autogestioni locali, i dati demografici e le cognizioni geografiche della Slavia Veneta. Questi articoli sono seguiti poi da infuocate polemiche e accuse che la stampa slovena dà sul trattamento che le autorità italiane riservano agli sloveni della Benecia, concludendo il tutto con un accorato richiamo all'unità nazionale di tutti gli sloveni. La nota dominante degli articoli è improntata sia all'informazione che alla sensibilizzazione del problema della Slavia Veneta ed all'inclusione di questo punto nella politica slovena, che in questo periodo sta ancora saldamente inclusa nella politica statale austroungherese. È soltanto dopo la 12. offensiva nell'ottobre del 1917, più conosciuta come disfatta di Caporetto, che la stampa slovena inizia una vera campagna »per la liberazione dei fratelli della Benecia«. Per la politica slovena il periodo che va dall'autunno del 1917 all'estate del 1918 vuol dire una grande affermazione del movimento Jugoslavo, che passa sotto il nome di Movimento dichiarazionista (Deklaracijsko gibanje).

Anche agli sloveni del Litorale, che per anni sono stati costretti a subire sia la vicinanza del fronte che lo spauracchio dell'accordo di Londra, il nuovo fronte sul Piave lascia dei margini di manovra insperati e fa rinascere in loro un certo cripto-austriacantismo espresso anche nella visita che l'on. Otokar Rybář fa al conte Fries-Skene, luogotenente imperiale a Trieste. La rotta e la fuga dell'esercito italiano e l'occupazione militare delle truppe austriache della Slavia Veneta, aprono un nuovo capitolo nello stile degli scritti sulla Benecia che continuano ad uscire sulla stampa slovena. Si nota soprattutto un grande interesse per l'inclusione di questa regione alla Slovenia. Il foglio clericale Slovenec di Lubiana si mantiene su posizioni strettamente filo-austriache, mentre quello liberale Slovenski Narod sta su posizioni più differenziate. Il documento politico più sostanziale rimane la risoluzione del on. Rybář, letta nel parlamento Viennese che inneggia all'unità di tutti gli sloveni »ma anche di quelli che ancora vivono in un numero superiore ai 40.000 nella Slavia Veneta«.

Nella primavera del 1918 si fa sempre più largo l'idea che la dissoluzione dell'Austria-Ungheria sia ineluttabile. Si ricorre allora all'idea dell'unità Jugoslava, al fatto dunque di formare uno stato indipendente Jugoslavo. Lo sgretolamento delle strutture dell'impero è visibile ad ogni passo nella tarda estate del 1918. In questa veste il Consiglio provinciale nazionale di Gorizia rende noto che anche la Slavia Veneta fa parte della sua giurisdizione.

I giornali sloveni consi del grave pericolo che la dissoluzione della Austria comporterebbe non soltanto per le regioni limitrofe come il Litorale ma anche per le regioni centrali come la Carniola insistono su uno stato Jugoslavo che includerebbe anche la Benecia. Si scrive molto su Wilson e sul suo programma, sull'autodeterminazione dei popoli ecc. ma la Benecia la si vede sempre più lontana e alla conferenza di Parigi di lei non si fa neanche menzione per non irritare le posizioni italiane.